

ÇAĞDAŞ DİN BİLİMLERİ METODOLOJİSİNDE MODERNİZM- POSTMODERNİZM TARTIŞMALARI

Prof. Dr. Mustafa ALICI*

Öz: Bir akım olarak modernizm, din bilimlerinde geleneği sorgulayarak, bazen ona karşı çıkarak, bazen tahrip ederek veya değiştirmeye çabalayarak hareket ederken; postmodernizm ise etnik, lokal ve ekolojik açıdan çok daha fazla fenomenlere bölünmüş din anlayışına “hayır” demez. Buna karşın eleştirel bir formda olan postmodernizm ise dinlerdeki mutlaklık, kesinlik ve tanımlanabilir olmayı bir yöntem sorunu olarak görür.

Bu makalede modernizm ve postmodernizmin ortaya çıkardığı temel problemler ile din bilimcilerin bu sorunlara karşı verdiği olumlu veya olumsuz tepkiler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: modernizm, postmodernizm, din bilimleri, dinler tarihi

THE DISCUSSIONS ON THE MODERNİSM AND POSTMODERNİSM IN THE METHODOLOGICAL APPROACHES OF THE HISTORY OF RELIGIONS

Abstract: Modernism, a movement, questions the religious tradition in the study of religion as well reacts it by destroying it or changing it whereas postmodernism, as the continuing or reacting movement of it, never says no to the same tradition. Furthermore, the postmodernism considers being the absolute, the certain, the definable in the religion as the problematic matters.

In this article we will dealt with the main problems emerged out in these two movemets and their relationship with the religious studies acting towards or reacting against them.

Key Words: modernism, postmodernism, religious studies, history of Religions.

GİRİŞ

Modernizm ve Postmodernizm Kavramları

Kelime olarak modern, “günümüze, çağa ait olan” demektir. Eski ve geleneksel olana karşıtlığı, yani çağdaşlığı ve yeniliği ifade eder. Tarihçiler, filozoflar, edebiyat tenkitçileri, mimari teorisyenleri ve müzik bilimciler modern derken XX. asrın ilk dönemlerinden günümüze

---

Geliş tarihi: 20.12.2016

Kabul tarihi:

*. Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Dinler Tarihi Bilim Dalı.

kadar olan safhayı kastederler.¹ kültürel değerlerin ve sosyal ilişkilerin özümsemesiyle ortaya çıkan hayat görüşü olarak tanımlanmaktadır. Moderniteyi besleyen akım olan modernizm ise bir ideoloji olarak karşımıza çıkar ve moderniteyi bir bakıma kendince anlamlı kılar. Bir aktif eylem türü şeklindeki modernizm; “Aydınlanmanın genişlemesi” olarak hümanizm, sekülerizm ve demokrasi üzerine kurulu olan, hâkimiyetin insana ait oluşunu iddia eden ve kurtuluşu dinî geleneklerde değil, bilimsel icatlarda arayan antropoloji merkezli bir hayat görüşüdür.²

Postmodernite ise tam modernliğin çıkmazlarının konuşulduğu yerde devreye girmektedir. Bu durumsallığı moderniteyle bağlantılı kılan noktalardan biri, modernizme getirilen eleştirilere cevap alanı olmasıdır. Böylece postmodernizm, modernizme dair bir bilinç olarak anlaşılmasını sağlarken diğer taraftan odağındaki unsurlardan olan “yeni olan”ın gelişmesine de imkân vermektedir. Bu bağlamda postmodernlik, bir düşünce tarzı olarak klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik gibi kavramlardan, evrensel ilerleme veya kurtuluş fikrinden hatta nihailik iddialarından büyük kuşku duymaktadır. Bu kuşku sürekli ve sistematiktir. O, her fenomeni metin-yorum bağlamında okuduğundan tüm temellerini kuşkuculuğa ve gerçekliğin olmayışına dayandırmaktadır. Dahası postmodernizm, aydınlanmanın ürettiği bu normlara karşı dünyanın olumsuz, temelsiz, çeşitli, istikrarsız, betimlenmemiş nitelikte ve bir dizi dağınık kültürlerden/yorumlardan ibaret olduğunu savunur. Dolayısıyla ona göre bu âlemde keşfedilecek bir hakikat kalmamıştır ve tek ve evrensel hakikat yerine parçalanmış bir hakikat düşüncesi ikame edilmelidir. Sonuçta modernizm, soyut insanı Tanrı'nın yerine ikame ederken, postmodernizm ise tüm insanları birer Tanrı hâline dönüştürmektedir.³

Bu tartışmaların yansıması olarak çağdaş din bilimleri metodolojisi içinde postmodern olan hakkında üç temel yaklaşım vardır: *Birincisi* postmodernizm ile modernizm arasında muhalif kalan bir durumu ifade eder. Bu yönüyle din bilimcisi bir dönüşüm içinde olan biri olarak öncekine göre yeni, sonrakine göre orta yol takip eden ve daima bir dönüşüm içinde olan kişi olacaktır. Bir başka ifadeyle postmodern kelimesindeki *post* bu anlayıştakiler için dindeki bir dönüşümü yani

1. J.C.Wolfart, *Postmodernism”, Guide to the Study of Religion*, ed. Willi Braun- Russell T. McCutcheon, s.382-383, London-New York 2000, s. 382-383.

2. Tatar, *Modernizmin Postuna Kurulan İktidar*, Türk YurduDergisi S. 323, Ankara 2014, s. 56-63.

3. Mustafa Tekin, *Postmodernizmin “Din” Sorunu*, Milet ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, c. 12, S. 2, İstanbul 2015, s. 14-15.

yani eskisinden yeni bir istikamete doğru yönelme durumunu ima eder.⁴ Söz gelişi din bilimlerinde kronolojiyi savunan bu yaklaşım sıfır noktasından itibaren ilerleyen bir dinî durumu anlamaya çalışacaktır. *İkin-cisi* ilerleme ve gelişmeci bir durumu ifade eden postmodern kavramı, dini, sanat, teknoloji, felsefi bilgi ve özgürlükteki gelişmenin imkânını öne çıkararak iyimserlik durumunu yansıtır. Bu ilerlemenin iki alt durum-sallığı söz konusu olur; dindeki karmaşıklığın sebebiyet verdiği meydan okumalar ve dinin, ayakta kalmak için ortaya çıkan problemlere karşı gösterdiği tepkidir. *Üçüncüsü* ise dindeki sanat, edebiyat, felsefe ve siyasetin ifade edilmesinin yol açtığı karışık durumu izhar eden yaklaşımdır.⁵

Din bilimlerinde bir akım olarak anlaşılabilen “modernizm sonrası” veya “ileri modernizm” demek olan postmodernizm yaklaşımı ise mekân olarak Kuzey Amerika’da ortaya çıktığına inanılan ve geniş çaplı bir kültür gelişimi anlamında genel olarak Aydınlanmanın evrensel rasyonel prensiplerinin düşüşünü anlatmaya çalışan bir yaklaşımı ifade eder.⁶

Postmodernizm geleneksel oluş ile modernizm arasındaki mücadele devam ederken özellikle modernizme karşı yeni bir marjinal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bazen modernizmin son safhası olduğu ileri sürülen postmodernlik, öncelikli rakibi olarak gördüğü modernizmin, artık yenilenmeye ihtiyacının olduğunu savunurken, geleneği ise kendi postmodern düşüncenin yavaş yavaş kırılmaya başlayan içeriği olarak görmektedir. Ana gayesi modernizmin hakimiyetini kırmak olan bu akım, modernliğin, bilimin, bilim adamının, rasyonelliğin mutlak otoritesine karşı çıkmakta ve modernizmin bittiğini, tüm modern kurumları sorgulayarak açıkça ilan etmektedir. Ancak bunu yaparken de tüm modern kurumları kendisi için bir hazırlık araçları olarak görmekte, onları kapsamakta ve yeni belirleyeceği stratejiler için onları birer imkân olarak kullanmaktadır. Dahası postmodern yaklaşım, tüm evrensel söylemlerin terkedilmesini, somut araçların yerini soyut imajlara bırakmasını, tek düze fikirler yerine çok karmaşık ve çok yönlü ve çoğulcu fikirlerin hâkim olmasını ister, hatta farklı kültürel unsurların olabildiğin-

4. J. Habermas, 1993: **The Entry into Postmodernity, Postmodernism: A Reader**, ed. Thomas Docherty, New York- London 1993, s. 55-56

5. G. Bennigton, 1989: **“Introduction: The Question of Postmodernism”, Postmodernism**, London 1989, s. 7-10,

6. Erkan Perşembe, **Modernlik Gerçeğinden Postmodernlik, Söylemine Din Sorunu**, EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler- c.VI, S.13, Erzurum 2002, s.1-16.

ce bir arada bulunmasını savunur.⁷

a. Din Bilimlerinde Modernizm ve Modern Olanla İlgili Tartışmalar

Aydınlanmanın bir sonucu olarak modernlik düşüncesinin bilginin kesin, objektif ve iyi olduğuna inandığını biliyoruz.⁸ Batı kaynaklı modernlik düşüncesinin tarihi çıkış köklerinden biri de dinin eleştirilmesidir. Hatta XIX. yüzyılda Batı'daki bilimsel ve felsefi yaklaşımlara göre dinler, sadece sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmeleri engelleyici değil aynı zamanda insanlık için tehlikeli olarak da nitelendirilmiştir.⁹

Bir akım olarak modernizmin din olgusuna ve dinî geleneklere yönelik olumsuz bakışı, *din bilimlerinin ajanda ve yöntemini etkileyecek* güçtedir. Söz gelişi modernizmin tarihi köklerinden birinin dinin ve özellikle tüm kurumlarıyla geleneğin eleştirilmesine dayanması, dini ve kurumlarını ilerlemeye mani görmesi, onu kendi yörüngesinde işleyişinin en büyük engel sayması, dinin ferdi düşünce özgürlüğünü ve tartışma hakkını engellediğini, totaliter ve teokratik bir zihniyeti kamçıladığını ve tek tip insan ve tek tip toplum modeli oluşturduğunu ileri sürmesi onun *dine karşı önemli olumsuz bakış* açılarıdır. Bunun yanında modernizmin hayatın daima rasyonel unsurlarını ön plana çıkarmak isteği ve metafizik alanı dışlayarak fiziki âleme vurgu yapmak istemesi, tüm dinleri bazen pozitivist bir yaklaşım altında bazen ortak bir din altında toplamak istemesi, *dinin temellerini sarsacak kadar önemli değiştirici unsurlardır*. Dahası modernizm, dinin kurumlarına alternatif olmak üzere, ondan daha anlamlı ve karizmatik bir yapı kuracağını vaat etmesi, dünya ile din alanlarının ayrı olduğunu vurgulayarak dini, dünya hayatında doldurduğu alanlardan çekilmeye zorlaması ve onun yerine akıl, bilim ve teknik gibi çağa ait yenilikler ikame etmek istemesi *ona alternatif olmaya çalışacağını* göstermektedir.¹⁰

Böylece daha somut ifadelerle söylersek modern dönem; her şeyden önce Tanrı ile insan, hatta diğer varlıklar arasındaki ilişkilerin mahiyetinin değişimine dair yeni bir içerikle ortaya çıkarken, modernizm ise Tanrı'ya karşı soyut insanı, vahye karşı rasyonel aklı, ilahi hakikat

7. J. C. Wolfart, **Postmodernism, Guide to the Study of Religion**, ed. Willi Braun-Russell T. McCutcheon, London-New York 2000, s. 380-385.

8. S. J. Grenz, **A Primer on Postmodernism**, Cambridge 1996, s. 165.

9. Mircea Eliade, 1995: **Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**, (çev. Mehmet Aydın), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1990, s. 43.

10. C. Cbell, **Modernism and Postmodernism in the Study of Religion**, *Religious Studies Review*, S. 22, 1996, s.179-180.

yerine seküler evrensel hakikati yerleştirmeye çalışmaktadır. Hatta modernizmin evrim ve ilerleme düşünceleri de aslında onun insan tasavvurunun bir gereğidir. Dahası bu akım, kendi hakikat anlayışını dinî bir hakikat olarak da sunabilmektedir.¹¹

Çağdaş din bilimcilerine göre “modern kişi” ise, genelde seküler, rasyonalist, insancıl, pasifize olmuş, alabildiğine açık fikirli ve özgürlüğüne düşkün kimsedir. Sonuçta bu alan için modernist kişiler, cemiyyetin yapısı içindeki değişimleri bilinçteki değişimle birleştirerek aynı anda dinî inançlar ve pratikler üzerine uygulamayı ve onu modernleştirmeyi amaçlarlar. Bu durum çağdaş din bilimcisinin gözünden asla kaçmamalıdır.¹² Bütün bunları yaparken modernizm, ferdi etkileyen ve toplumun katmanlarına yayılmış olan geniş yelpaze içindeki kültürel tezahürleri, söz gelişi, mimari, sanat, literatür ve din konusundaki olağanüstülükleri içine sindirmiş ve onlarla yoğrulmuş olmayı arzu eder. Bizi ilgilendiren yönü, toplumun din anlayışına yönelik normatif kurallarla hareket etmeyen din bilimlerindeki etkisidir. Modern olmak ile din biliminin bulunduğu nokta burasıdır. Pek çok bilim adamı için dinî anlamda modernizm, özellikle XVII-XVIII. asırlarda Avrupa’da ortaya çıkan din alanındaki gelişmelerin önemini vurgulamak ve bu çalışmalarını teolojiden ayırmak üzere kullanılmış bir terimdir. “Modern Din Bilimi” terimi bunu ifade eder. Sonuçta modernizmin getirdiği akademik din çalışmaları, çağımızda dini etkileyen modernite ile ilgili en önemli somut gelişmelerin birer göstergesidir. Çağdaş din bilimcisi J. F. Wilson, din ile akademik uğraşan bir insanın, kendi metodolojisini tam olarak kurmak için öncelikle moderniteyi, içinde bulunduğu ve anlamaya çalıştığı yeni bir faktör olarak *kabul etmesi* gerektiğini savunur. Ona göre, din bilimcisinin görevi, öncelikle modern olanı anlamaya çalışmaktır; yoksa onu kucaklamak veya onu itmek gibi bir gayesi olamaz; zira bu iki uç, dine meydan okuyan bir tehdide boyun eğmek veya toplumun içinde yaşadığı ortamı iyi görememek gibi bir ikilem içine Dinler Tarihçisini çekecektir.¹³

Çağdaş Dinler Tarihi Catherine Bell, daha ileri giderek, din bilimcisinin henüz çok berrak bir modernizm anlayışına sahip olmadığını ve bu konunun kesinlikle açığa çıkarılması gerektiğini savunur.

11. Taner Tekin, agm., s. 11- 13.

12. Donald Wiebe, **Modernizm**, Guide to the Study of Religion, ed. Willi Braun- Russell T. McCutcheon, London-New York 2000, s. 354.

13. J. F. Wilson, **The Study of Religion: A Family of Academic Disciplines**, The The Study of Religion on the Campus of Today, ed. Karl D. Hartzell, Washington 1967, s. 33-37.

Ona göre bazı modernistler din bilimini, kültürün yerini tam olarak belirlemekten kaçınan bir düşünce sistemi üzerine inşa etmek isteyebilirler. Bu durumda onlar için din, “kültürün içine tamamen batmış” bir düşünce sistemi olabilir. Buna dayanarak Bell, modern zaman içinde din biliminin konumu konusunda oldukça kötümserdir; ona göre modern din bilimi, hem rasyonel hem de ilerlemeci bilimsel düşünce sürecinde naif bir işlev görmeye mahkûm edilmektedir. Bu yüzden din bilimcisi modern bilimsel gücün yaklaşımlarına güven duymaya esir edilmiş olarak, haklılığı tam olarak ortaya çıkarılmamış bir şey hakkında objektif bir bilgiye ulaşmaya âdetâ zorlanmaktadır. Hatta bu düşünce sisteminde din üzerindeki rasyonel olmayan tesirler, dinî fenomenleri inceleyen söz konusu bilim için teolojik çatılar oluşturmak yerine onun altını oymak için varmış gibi gösterilmektedir. Çoğu zaman modernistler bazen bile bile din ile din bilimi arasındaki zıtlıkları, çatışma ve ihtilaf noktalarını körüklemektedirler. Bu durumda -din bilimi dâhil- pek çok modern disiplinin altında siyasi amaçlı bilgi arayışı bulunabilmektedir. Bell, gene de dinin tarafsız olarak inceleneceği modern bir din biliminin kendi varlığının hayatîyetini ancak moderniteyi kabullenmekle ve onunla uyumlu çalışmakla koruyabileceğini iddia eder ve Din Bilimi’nde modern yaklaşımların iman merkezli veya tarafsız oluşu gibi ikiye bölünmenin artık tükenmek üzere olduğunu ileri sürer. Zira ona göre modern dönemde din bilimi her türlü hegemonyacı unsurlardan arınmış olacaktır.¹⁴

Amerikan din bilimcisi E. Marty ise eklektik bir tavırla din bilimlerinde modern olan şeyi, akademik olarak üniversitelerde bu disiplinin öğretilmesi olarak görür. Ona göre modernlik, dini doğrudan öğretmek onu eğitmek yerine, modern zaman içinde din hakkında normatif olmayan ve gerçek bir şeyler öğretmektir. Ona göre modern Dinler Tarihi’nde öne çıkan şey, aslında onun ilmi karakteri değil, aksine çağa uygun olarak, karma bir bilinç ve çok sesliliği sağlamasıdır.¹⁵

Benzer yaklaşımda olanlar için modernizm ile modern zamanlar aynı şeyi ifade edebilir. Bunlar için modern zamanın getirdiği yeniliklerle metodolojik açıdan daha sağlıklı bir teori kurmak isteyen din bilimlileri, daha ferdileşmek daha bağımsız olduğunu ve sonuçta daha fazla otonomiye sahip olduğunu ve normatif teolojilerden daha kesin

14. C. Cbell, agm., s. 80-88.

15. M. E. Marty, M. E. 1985: **What is Modern about the Modern Study of Religion?**, The University Lecture in Religion, Arizona State University, Arizona 1985. 2. 8-10.

çizgilere ayrıştığını hissedebilir veya bunu arzu edebilir, buna karşılık modern olan yaklaşımlar da bu duruma olumlu yönde katkı sağlayabilir. Bu yaklaşımdakiler için modernitenin en önemli metodolojik katkısı belki budur. Bu yüzden akademik din araştırmaları, modernitenin getirdiği rasyonellik ve objektiflik, yeniliğe açıklık, ilerlemeci ve gelişmeci olmak gibi olumlu katkılardan azami ölçüde faydalanmalı ve din/dinler hakkındaki bilgilerini daha hızlı ve doğru olarak geliştirip güncelleyebilmelidir. Ancak bunu yaparken modernitenin meydan okuyacağı “dindeki anlamlara”, bilhassa hayatın anlamı gibi önemli meselelere ve ana fenomenlerine yönelik olarak koruyucu metotlar geliştirmeli ve bu çalışmaları sırasında elde ettiği modern bilgilerin, dinin ana mesajlarına uyumlu oluşuna dikkat edilmelidir. Unutulmamalıdır ki günümüzde dinler, çoğunlukla “gelenek” olarak kabul görmekte ve kendilerine özgün kutsal tarihleriyle daima geçmişe ait önemli unsurları bulundurmaktadır.

Modern dönemde Kitab-ı Mukaddes tetkiklerinin belirgin özelliği, başka bir dünyaya referans vermeksizin Kutsal Metni anlama teşebbüsü olmuştur. Mucizeleri anlatan metinler psikomatik olarak veya tamamen doğal olayların yanlış algılanışları olarak yorumlandı. Kitab-ı Mukaddes’e hermenötik yaklaşımlar tarihsel ve bu dünya ile ilgili mesajlarına vurgu yapmaktadır. Ahd-i Atik’in yorumu, ahiret hakkında söylediğinin aksine onun bu dünyadaki tarihsel varlıkla ilgisinin önemli olduğu görüşüne sahip olan ahitsel-tarihsel model ile yapılmıştır. Bu vurgu, kısmen Ahd-i Atik’in tarihsel bir hikâye etrafında organize edildiği gerçeğinden ortaya çıkmaktadır. Yine Ahd-i Cedid çalışmaları da aynı dinamiği sergiler. İncil’i ontolojik olarak okumaktan ziyade varoluşsal olarak okumaya çağrı yapan İncil’in “Üç Hikâye Evreni” adlı makalenin sahibi Rudolf Bultmann olmuştur. Huston Smith’e göre bu makalede Karl Barth’ın kasıtlı olarak ampirik alandan ayrıldığı ve hiçbir metafizik iddiada bulunmadığı mezhebi teolojisiyle birlikte ele alınır.¹⁶

Bu gibi karşıtlıklara ve uyumlara rağmen büyük bir ihtimalle akademik bir disiplin olarak din bilimleriyle seküler modernist anlayışlar arasındaki tartışmalar sürüp gidecektir. Ancak bu tartışmalar Dinler Tarihi’ni modern öncesi zamanlara geri götürmek için değil, aksine

---

16. Örnek olarak bakınız: Mustafa Doğan Karacoşkun, **Kutsal Metin Seküler Analiz Froom’dan Eski Ahit Kıssalarına Hümanistik Okumalar**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013,

bilimsel çalışmaların gelişmesi için kullanılmalıdır. Zira bu disiplin, geleneklere tarihsel yaklaşan ender disiplinlerden biridir ve taşıdığı metodlar ve amaçladığı hedefler, çoğunlukla modernizmin hoşlanmadığı temel kavramlardan oluşur.¹⁷

b. Din Bilimlerinde Postmodernizm ve Postmodern Olanla İlgili Tartışmalar

Postmodernizmin din bilimlerinin metodolojik çatısında yarattığı üç önemli alan ve buna bağlı tartışmaları bulunur; birincisi postmodernizmin, dinlerin evrensellik ve evrensel hakikat iddialarını reddetmesinin sonucu ortaya çıkan dinlerin Tanrı, insan, evren görüşleri etrafında gelişen dogmatik öğretilerine septik yönetsel tavrıdır. İkincisi, dinlerdeki bütünlük veya tamlık iddialarının reddedilmesidir. Bu yaklaşıma göre buna bağlı olarak dinlerin çoğulculuk görüşleri bütünlük iddialarının kültürel, siyasal ve sosyal tezahürleridir. Son olarak postmodernizm, modernizmin aksine parçalanmış din anlayışını benimsediği için senkretik dine yani çok farklı dinlerden farklı fenomenlerin bir araya getirilmesiyle oluşan postmodern dine yönelmektedir.¹⁸

Din alanındaki postmodern bakış, birçok din bilimcisi için alan kazanmak veya alanın genişlemesi anlamına gelirken, birçoğu için ise dinî sorunların güncellenerek yeni çağa uygun hâle dönüştürülmesi demektir. Postmodern bakış altında din konusunda en az konuşan bir yaklaşım iken, din bilimcilerinin yönetsel kurgularını bu alana yönlendirmesiyle ilgi odağı hâline gelmeye başlamıştır.¹⁹

Din bilimlerinde bazen *yüksek modernizm olarak da görülen* postmodern düşüncenin en önemli açmazı, bilimi baskın bir ideoloji olarak görmesi, bunun yanında dinde mutlaklığı, kesinliği ve evrenselliği çağrıştıracak olan tüm teorileri ve tanımları reddetmesidir. Eleştirel yönden din ve dinî olanı anlamak, postmodern bakış için moderniteyi anlamının bir parçasını oluşturduğundan, modern din algısını değerlendirmekle işe başlandı. Söz gelişi modernitenin “*din evrensel bir olgudur*” cümlesinin postmodern çevrede bir anlamı yoktur; zira bu çevreye göre global ve evrensellik iddiaları, tamamen modern düşüncenin eseri. Onun yerine her milletin hatta etnik veya daha alt yerel grupların

17. Donald Wiebe, age., s. 363.

18. P.C. Anderson, **Postmodernizm ve Din**, **Postmodernizm Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü**, (çev. Mukadder Erkan – Ali Utku), Ebabil Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2006, s. 59.

19. Postmodernizm, modernizmin yerini geçmemiş; aksine günümüz Batılı zihniyetinde modernizm ile postmodernizm birbiriyle yarışan iki bakış açısıdır.

kendi inanç ve fikirlerini ifade etme hakkı savunulmalıdır. Bu fikre göre farklı kültürler ve dinî inançlar ile azınlıklar aynı toplumda kavgasız, tartışmasız, özgürce ve barışçıl bir ortamda yaşamalılardır. Aslında postmodernizm, sunduğu görüşlerinin tamamlanmamış olan modernlik projesinin son hâli olduğunu savunur.

Daha açık bir ifadeyle söylersek; bilginin mutlak, objektif, kesin ve evrenselliği gibi konulara karşı çıkan; onların aydınlanmacı zihnin bir faraziyesi olduğu ve kesinlikle ilgili temel ölçütlerin dar beşeri rasyonel kapasitelere dayandığını savunan görüş postmodern bir bakış açısidir. Bu bağlamda postmodern din bilimcilerin dinlerdeki evrensel ve mutlak hakikat arayışını terk etmesi bunun yerine parçalanmış bir yerel değerlerin öne çıkarılmasını teşvik etmesi dindarların yarattığı sınırsız yaşam alanına ilgiyi artıracaktır. Burada evrensel hakikat iddialarını araştırmayı terk etmek demek gerçekliğin sayısız yorumunu değerlendirecek temel ölçütlerin kaybı demektir. Bu kayıp, önemli bir sorun olarak din bilimcisini bekler. Dahası tüm mutlak hakikat yorumları eşit derecede yerel ve geçerli kabul edilecek ve evrensel açıdan ise geçersiz kabul edilecektir. Dikkat edilecek bir başka nokta da geçerli veya geçersiz olmak postmodern anlayışta anlamsız hâle gelmekte ve pragmatik açıdan neyin faydalı olduğu bağlamında dinî unsurların anlamı olacaktır.²⁰

Bu anlamıyla postmodernist din bilimcisi için bu akım, yeni bir çağda yeni bir aydınlanma eylemi olarak dogmaları yeniden ele alan bir algı oluşturma çabasıdır. Bu olumlu anlamıyla postmodernizm, din bilimcisi için en son modernlik durumu, yüksek teknolojiden faydalanma gayreti, tele-teolojilerle yaşama, tele misyonerliklerin ortamında olmak, özgür din pazarlama alanı, sınırsız dindarlıkların ve çoğulcu teolojik kültürel bir cemiyette olduğunu hissetmek, çoklu ortamlarda dini anlamak, milenyumlar çağında yaşamak ve dinî ihtiyaçların anında görülmesi demektir. Bu yaklaşım, din bilimcisi için eski aydınlanmacılığın tüm kesinliklerinin ve aksiyomlarının yeniden gözden geçirilmesi, güncellenmesi veya şekil değiştirilip iyileştirilmesini ifade eder.²¹

Böyle bir ortam içinde modern din biliminin hem teoloji ile hem de din olgusuyla güçlkle yürüyen ilişkileri çağdaş metodolojinin konusudur. Aynı şekilde modern-postmodern çatışmaları içinde dinlere

20. S. J. Grenz, **A Primer on Postmodernism**, Cambridge 1996, s. 161- 166.

21. J. Caputo / M.J. Scanlon, **Introduction: Apology for the Impossible- Religion and Postmodernism, God, the Gift, and Postmodernism**, ed. John D. Caputo-Micheal J. Scanlon,, Bloomington. 1999, s. 2.

yönelik akademik çalışmalar yapma işi yaklaşık yirmi senedir tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan geriye önemli ve izah edilmesi zor bir sorun kalmaktadır ki, bu da geleneksel ve teolojik din kavramları ile postmodernizmin savunduğu din hakkındaki kavramların uzlaşma problemi. Bu birliktelik, bazen birleşip din bilimi için ortak bir düşman olabilirler. Ancak din bilimcilerinin gözüyle, geleneksel, modern ve postmodern din anlayışları genel olarak çağın bulunduğu ortam içinde birbirleriyle süratli bir şekilde ilişki içinde ve etkileşim içinde bulunmakta ve bu durum din bilimcisini zor durumda bırakabilmektedir. Ancak geleneksel teoloji (bilhassa Protestan teoloji) ile postmodern epistemoloji arasında tarihsel akrabalıklar bulunmaktadır ve din bilimcisi bunun farkında olmalıdır.²²

Daha önce postmodernist din bilimciler için öncü kabul edilen din bilimcisi Rudolf Otto, dinî kökeni ve gelişimini “*kutsal*” kavramıyla izah etmektedir. Merak olgusu, dinin evrimini başlatan unsurdur. Otto’ya göre din, mistik ve şeytani tecrübenin daha erken evreleri olmaksızın anlaşılabilir.²³ Otto, din olgusunda insanlığın bulunduğu ortak dini tecrübe duygusunu Kutsal’a dayandırarak açıklarken tüm dinleri ve en küçük kültürleri kucaklıyor; ancak son din İslam’ın en çok bilinen olaylarını ve evrensel fenomenlerini ihmal etmektedir.²⁴ O, bir Hristiyan olarak dinin Hristiyanlıkla kemale erdiğini ve İslam’ı Hristiyanlığın bozulmuş hâli olarak kabul ettiği için objektiflikten uzaklaşmıştır.²⁵

Postmodernizmin bir diğer büyük açmazı da bu hareket içinde birden fazla yaklaşımın bulunmasıdır. Bir başka deyişle bir tek postmodern görüş yoktur, pek çok postmodern görüş mevcuttur. Bir yaklaşım, bir önceki dönemi kendi döneminden iyice ayırt etmeyi isterken bazen bu akımda görüldüğü gibi dallanabilmektedir. Postmodernizm bunu yaparken tıpkı Rönesans Dönemi’nin akımlarının kendinden önceki dönemleri tümünden “Karanlık Devirler” olarak görmesi veya Aydınlanma Dönemi insanların, eski dönemleri “Cehalet ve Hurafe Çağları” sayması gibi pek çok yönden, kendi döneminden bir önceki dönemi ayırt etmek isteyecektir. Nitekim buna bağlı olarak bir çağdan öteki çağa ilerleme, postmodernizme göre lineer bir çizgidedir ve bazen teleolojik ve eskatolojik terimlerle bu çizgi ifade edilebilir. Hatta din bilimcisine

22. J. C. Wolfart, age., s. 380-381.

23. Fetullah Kalm, **Rudolf Otta’da Din, Kutsallık ve Mistik Tecrübe**, Ötügen Yayınevi, İstanbul 2015, s. 56-57.

24. Mustafa Alıcı, **Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri**, İz Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 397.

25. Fetullah Kalm, age., s. 61.

göre pek çok postmodernist, kendini yerellik veya parçacı kültüre ait olan “Yeni Çağcı” olarak nitelenmekten gurur duymaktadır. Çok azı, bu gibi öznel kavramları postmodern şartlara uygun görmemektedir. Ancak çoğunlukla onlar, kronolojik ve lineer bir ilerlemeyi ortak olarak savunmakta, post-endüstriyel, post-kapitalist veya post-yapısal gibi eklerle (tıpkı Yahudi-Hristiyan geleneğindeki “Sürgün Sonrası Dönem” terimi gibi) kendilerini daima en sona aitmiş gibi görmek isterler.²⁶

Belki bu durumun en olumlu yönü postmodern bir çağda yaşadığını savunan bir araştırmacının dinlerin değerlerini teolojiden ziyade sosyo-kültürel açıdan öne çıkarmasıdır. Söz gelişi bu yaklaşıma göre Hristiyan teolojisindeki teslis artık sosyo-kültürel bir teslistir ve yaratmadaki ilahi kasıt, bireysellik ve karşılıklı ilişkiye dayanmalıdır. Bu yüzden Hristiyan kutsal metinleri, rasyonellik ötesinde yorumlanmalı ve insanların içinde yaşadığı toplulukların bağlamında iyileştirici ilişkileri olan vefa ve dostluk gibi beşeri duygulara sahip bireysel insana hitap etmelidir.²⁷

Böylece postmodern yaklaşımlar, lengüistik ve hermönetik açıdan din bilimlerine olumlu ve olumsuz yönde büyük etki edebilmektedirler. Söz gelişi bilhassa 1970’lerden beri devam eden aşırı kaygan postmodern hermönetik yaklaşımlar, fenomenoloji başta olmak üzere hem beşeri hem de sosyal bilimlere büyük etkiler yapmıştır. Yine Hayden White’in çalışması²⁸ gibi bilginin anlatım metotlarına ve anlatımsal boyutuna ilgiyi artıran postmodernist eserler, aynı zamanda beşerî bilimlerde yorumlama ve anlama yaklaşımları üzerinde derin etkiler yapmışlardır. Yine Marshall Sahlın’ın diyakronik kültür anlatımlarını konu edindiği antropolojiye dair çalışmaları²⁹ gibi romancı üslupla yazılmış, tarih konusunda canlı ve etkili eserler, postmodernizmin derin izlerini taşırlar. Ancak yine de bu çalışmaların çağdaş din bilimcisi için nasıl etki ettiği fazla berrak değildir. Sadece şu söylenebilir; bilhassa Batılı akademik dinî araştırmalar yapanların bu eserlere doğrudan ulaşması çok daha kolay gözükmektedir.³⁰

Bunun yanında din bilimcileri postmodernizm konusunda olumsuz açıdan ciddi eleştiriler de kaleme almışlardır. Bunların en güzel

26. J. C. Wolfart, age., s. 381-382.

27. S. J. Grenz, age., s. 168-169.

28. H. White, **Discourse Tropics –Essays in Cultural Criticism**, Baltimore, London 1978.

29. M. D. Sahlins, 1985: **Culture and Practical Reason**, Chicago; **Islands of History**, Chicago 1976.

30. J. C. Wolfart, age., s. 388-399.

örneği Amerikalı Dinler Tarihçisi Huston Smith'in postmodernizme karşı cevap niteliğindeki makalesidir. O, burada özetle postmodernizmin ontolojik aşkınlığı (söz gelişi kutsallığı) tam anlayamadığını söylemektedir.³¹ Ancak din bilimcileri, postmodernizm ile din ilişkisine yönelik çalışmalar yaptıkları zaman, tarihsel açıdan bu akımın doğrudan Protestan Hristiyanlık ve Aydınlanma Dönemi'yle yakın ilişkisini hemen kavrayacaklardır. Yine de bilmeliyiz ki, tıpkı bir ilacın hem yan etkisinin hem de iyileştirici etkisinin bulunması gibi postmodernizmin de çift yönlü etkisini, onun öncelikle din, kültür ve tarih konusundaki fikirlerine iyice bakarak ve ayıklayarak öğrenebiliriz. Bu konuda din bilimcisine önemli sorumluluklar yüklenmektedir.³²

Nitekim günümüzde din bilimcileri kendi alanlarının Avrupa'daki Aydınlanmanın etkisinde gelişen, söz gelişi pozitivizm, romantizm ve idealizm gibi akımlara çok şey borçlu olduğunun bilincindedirler. Ancak postmodernizm, beslendiği akımları şiddetle eleştirmesine rağmen, pek çok yönden baskın bir akademik ve kültürel moda olduğu için ve oldukça farklı ve yok edici parametrelere sahip olduğu için günümüzde dinin temellerini ve tabii ki din bilimlerinin tarihsel açıdan çok iyi kurulmuş ana çatısına meydan okuyan ve onu tehdit eden yaklaşımların en başında gelmektedir. Ancak şu unutulmamalıdır ki postmodernizmin bu kaypak ve dağıtıcı etkilerinin yanı sıra din konusunu güncellemek adına ve dinin yerini yeniden belirlemek konusunda yeni imkânları da karşımıza çıkarabilir. Söz gelişi, postmodernizmin modernizme ait ferdiyetçiliği, ben-merkezli sübjektiflik olarak eleştirmesi ve yine bilimsel, ampirik ve pozitivist epistemolojileri şiddetle kınaması, insanoğlunun hem kutsallıkla ilişkisine hem de bunun sosyolojik açılımlarına yeni anlayışlar getirebilir. Onun yaptığı tenkitler, aynı zamanda karşılıklı daha yakın bağlar içinde, toplumsal, ekolojik ve manevi boyutlar sağlamış, insanın yeryüzü ve kozmos içindeki yerine yönelik yeni yorumlamalar bahşetmiştir. Yine insan, bu akımla birlikte var oluşunun gelişmeci bir süreç içinde olduğunu kavramış ve bu yüzden de hayatın kutsal oluşuna yönelik bilince daha fazla önem vererek

31. H. Mith, **Postmodernism's Impact on the Study of Religion**, Journal of the American Academy of Religion, Sa:58, s.653-670, Ursula King de aynı görüştedir. Hatta o daha da ileri giderek postmodernizmi, *modernitenin aşırı yüceltilmiş bir hilesi* olduğunu ileri sürer; KING, U. 2002: **Is there a Future for Religious Studies as We know It?, Some Postmodern, Feminist, and Spiritual Challenges**, Journal of the American Academy of Religion, June, 70/2, 1994, s.371.

32. J. C. Wolfart, age., s. 394-395.

kendisini barındıran doğaya ve mahalli çevreye saygı duyması gerektiğini anlamıştır. Sonuçta postmodernizm ile birlikte, ferdin hayatındaki dinî boyutun anlaşılması, dinin çok yönlü pratiğinin sağlanması ve betimlenmesinin yanında dinî hayatın izah edilmesine yönelik en son yöntemlerin geliştirilmesi mümkün olmuştur. Bu gibi fırsatlar, din bilimcisinin bu yöntemleri ya metodolojik çalışmalarda kullanmaya ya da onlara karşı kayıtsız kalma gibi ikili bir girdaba itmiştir.³³

Din bilimcisi J. Waardenburg, *Günümüz Dünyasında Din Bilimi* adlı makalesinde, araştırmacı ile onun kendi bilimsel konusu arasında çalışan, yeni metot ve teorilere dayalı çağdaş bir yeterliliğin olması gerektiğini ileri sürmüştü. Ona göre, günümüz dünyasında önemli bir karakteristik olarak daha önce hiç görülmemiş yoğunlukta ve biçimde insanların “gerçeklerine” ve insanlar arasındaki “ilişkilere” ilgi duyulmaktadır. Yine ona göre din hakkındaki çağdaş bilginin şahıslardan soyutlayıcı karakteri, gittikçe ve yavaş yavaş günümüzün karmaşık beşer ilişkileri ve hülyaları karşısında bilişsel engele dönüşmeye başlamıştır ve bunun önlemi vakit geçirilmeden alınmak zorundadır.³⁴

Bu durumda çağdaş din bilimcileri bilmelidir ki, postmodernizmin dine meydan okuması bu kadarla sınırlı değildir; onun meydan okuması aynı zamanda, geçmişten ayrı olarak farklı cinsiyetlere bakış açılarıyla, değişik dinler arasındaki yakın ilişkiler; özellikle karşılıklı sıcak beşeri ilişkiler olarak diyaloga ilgi göstermesi boyutuyla, dinler arasındaki gittikçe yaygınlaşan ruhani ve karmaşık yeni hareketlere imkân sağlamasıyla, sarmal kültürler arası işbirliğini teşvik etmesiyle ve son olarak daha fazla seküler bağlama vurgu yapmasıyla daima dinamik olacaktır. Postmodernizmin gelişmesiyle birlikte epistemolojik yaklaşımlarda da önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Söz gelişi bu akımın öngördüğü epistemolojik çatıya göre, günümüzdeki eğitici kurum ve unsurlar, moderniteye ait sahte nesnellik ve “değerli oluş/tarafsızlık” gibi varlığı ve konumu insan hayatına “zararlı” bilgi perspektiflerinden beslenmektedirler, bu yüzden yenilenmeye ihtiyaç duymaktadırlar.³⁵

SONUÇ

Din bilimlerinde bir akım olarak modernizm, geleneği sorgula-

33. U. King, *Is there a Future for Religious Studies as We know It? Some Postmodern, Feminist, and Spiritual Challenges*, Journal of the American Academy of Religion, June, 70/2, 2002, s. 370.

34. J. Waardenburg, *The Study of Religion in Today's World, Religion in Today's World*, ed. Frank Whaling, Edinburgh 1987, s. 347.

35. U. King, age., s. 371- 372.

arak, ona karşı çıkararak, bazen tahrip ederek veya değiştirmeye çabalarak hareket ederken postmodernizm ise etnik, lokal, ekolojik açıdan çok daha fazla partiküllere bölünmüş din anlayışına “hayır” demeyecektir. Dahası eleştirel bir formda olan postmodernizm, dinlerdeki, mutlaklık, kesinlik ve tanımlanabilir olmayı bir sorun olarak görecektir.

Çağdaş din bilimlerini zorlayacak özgün modern ve postmodern konular arasında din-kültür, din-sanat, din-estetik, din- alt gruplar gibi karşılaşmalar ile naif ve daha düşük halk inanışları elit kesimin din anlayışları, hatta yeni eklektik veya sentezci akımların ortaya çıkışına meydan verecek değişimler sayılabilir.

Ancak şu var ki, postmodernizm, yeni otorite parametrelerine sahip olarak çok farklı söylemlerle din bilimi sahasına hem olumlu hem de olumsuz etki etmesine rağmen, akademi çevrelerinde hâlâ nispi olarak kabul edilme, yaygınlık ve geçerlilik kazanmış değildir. Zira postmodernist din bilimcileri postmodernizmin yarattığı sanal dünyada insanın tüm dinî talep ve ihtiyaçlarının (mesela özgürlük gibi) insan için iyi olmadığını, belki insanı yabancılaştırabildiğini anlamalı ve özellikle Tanrı ile insan arasında keskin farklılıklar olduğunu bilmelidirler.

KAYNAKÇA

C. Cbell; **Modernism and Postmodernism in the Study of Religion**, Religious Studies Review, S. 22, 1996.

Donald Wiebe; **Modernizm**, Guide to the Study of Religion, ed. Willi Braun-Russell T. McCutcheon, London-New York 2000.

Erkan Perşembe; **Modernlik Gerçeğinden Postmodernlik, Söylemine Din Sorunu**, EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler- c.VI, S.13, Erzurum 2002, s.1-16.

Fetullah Kalın; **Rudolf Otta'da Din, Kutsallık ve Mistik Tecrübe**, Ötügen Yayınevi, İstanbul 2015.

G. Bennigton; 1989: **“Introduction: The Question of Postmodernism”**, **Postmodernism**, London 1989.

H. Mith; **Postmodernism's Impact on the Study of Religion**, Journal of the American Academy of Religion, Sa:58, s.653-670, Ursula King de aynı görüştedir. Hatta o daha da ileri giderek postmodernizmi, *modernitenin aşırı yüceltilmiş bir hilesi* olduğunu ileri sürer; KING, U. 2002: **Is there a Future for Religious Studies as We know It?, Some Postmodern, Feminist, and Spiritual Challenges**, Journal of the American Academy of Religion, June, 70/2, 1994.

H. White; **Discourse Tropics –Essays in Cultural Criticism**, Baltimore, London 1978.

Habermas, 1993: **The Entry into Postmodernity, Postmodernism: A Reader**, ed. Thomas Docherty, New York- London 1993.

J. C. Wolfart; **Postmodernism, Guide to the Study of Religion**, ed. Willi Braun- Russell T. McCutcheon, London-New York 2000.

J. Caputo / M.J. Scanlon; **Introduction: Apology for the Impossible- Religion and Postmodernism, God, the Gift, and Postmodernism**, ed. John D. Caputo- Michael J. Scanlon., Bloomington. 1999.

J. F. Wilson; **The Study of Religion: A Family of Academic Disciplines**, The Study of Religion on the Campus of Today, ed. Karl D. Hartzell, Washington 1967.

J. Waardenburg; **The Study of Religion in Today's World, Religion in Today's World**, ed. Frank Whaling, Edinburgh 1987.

J.C.Wolfart; **Postmodernism, Guide to the Study of Religion**, ed. Willi Braun- Russell T. McCutcheon, London-New York, 2000.

M. D. Sahlin; 1985: **Culture and Practical Reason**, Chicago; **Islands of History**, Chicago 1976.

M. E. Marty; **What is Modern about the Modern Study of Religion?**, The University Lecture in Religion, Arizona State University, Arizona 1985.

Mircae Eliade; 1995: **Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**, (çev. Mehmet Aydın), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1990, s. 43.

Mustafa Alıcı; **Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri**, İz Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011.

Mustafa Tekin; **Postmodernizmin "Din" Sorunu**, Milet ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, c. 12, S. 2, İstanbul 2015, s.14- 15.

Örnek olarak bakınız: Mustafa Doğan Karacoşkun, **Kutsal Metin Seküler Analiz From'dan Eski Ahit Kıssalarına Hümanistik Okumalar**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.

P.C. Anderson; **Postmodernizm ve Din**", **Postmodernizm Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü**, (çev. Mukadder Erkan – Ali Utku), Eabil Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2006.

S. J. Grenz; **A Primer on Postmodernism**, Cambridge 1996, s. 165.

Taner Tatar, 2014 TEMUZ: **Modernizmin Postuna Kurulan İktidar**, Türk Yurdu Dergisi, S. 323, Ankara 2014.

U. King; **Faiths and Praxis in a Postmodern Age**, London 1998.

U. King; **Spirituality and Society in the New Millennium**, Brighton 2001.

U. King; **Is there a Future for Religious Studies as We know It? Some Postmodern, Feminist, and Spiritual Challenges**, S. 70, Journal of the American Academy of Religion, June, 2002.